Breu història de la Marina de Guerra espanyola

1865-1993

Intentarem recollir en aquest estudi un seguiment de les principals característiques i historial de les unitats de l'armada de guerra espanyola, en el període comprès entre l'inici de la construcció de vaixells metàl·lics (o vaixells de fusta revestits amb metall) i l'actualitat, és a dir, des d'aproximadament 1865 fins ara.

L'ordenació per tipologies (cuirassats, creuers, destructors, submarins, etc.) obeeix a l'intent de conèixer l'evolució en el temps de les característiques i prestacions dels vaixells en funció del tipus de missió que havien de realitzar.

A mena d'aclariment general, val a dir que, en l'època referenciada, l'armada espanyola ha reunit sempre un contingent naval potencialment significatiu, essent estat capdavanter en allò referent al poder naval entre les marines menors, trobant-se però molt allunyada de les grans nacions exercidores del domini naval (llegeixi's Imperi Britànic, França, Estats Units, Itàlia, Rússia-Unió Soviètica —segons l'època—, Imperi Austro-Húngar —fins al 1918—, Alemanya i Japó). Inferioritat motivada especialment per la manca d'un nombre suficient de naus principals (cuirassats i després també portaavions), la qual cosa ha limitat a un àmbit estrictament local o territorial la capacitat operativa de les unitats, sense gairebé cap opció clara en missions d'ultramar, com ho demostraren amb tràgica evidència els desiguals enfrontaments amb l'armada nord-americana en la guerra de 1898. Es donava a més el fet que, pel que feia a les grans unitats, era enorme el període de temps comprès entre l'inici de la construcció i l'entrada en servei d'un vaixell, donada la dependència de l'estranger pel que feia als materials constructius emprats a les drassanes espanyoles (especialment artilleria, màquines i instruments) i els problemes d'importació motivats per les dues guerres mundials primer i l'aïllacionisme polític després.

Una situació intermitja d'aquest potencial espanyol la podríem inserir en l'època prèvia a la guerra civil (cap a 1928-36) on l'aplicació de la Llei Miranda de 1915 i la Llei Cortina de 1922, proporcionà una força de dos petits cuirassats (dels tres construïts entre 1909 i 1921), un portahidroavions, dos creuers pesants, cinc creuers lleugers, dinou destructors, onze canoners i minadors, una vintena de guardacostes i guardapesques i quinze submarins (entre unitats de servei o en avançat estat de construcció); la flota espanyola era en aquell moment superior al més nombrós però obsolet conjunt d'unitats soviètiques i a l'encara en recons-

Transport de tropes **Aragón**, *ex-nord-americà, de la classe «Paul Revere». Pot transportar fins a 1.600 soldats. (Foto Jordi Corbella.)*

trucció Kriegmarine alemanya. Se seguia trobant però infinitament lluny, insisteixo, de la capacitat de les altres grans potències.

Durant el terrible conflicte de 1936-39, en el que a més de les unitats regulars fou artillat un nombrós conjunt de transports i pesquers que serviren en ambdós bàndols, les pèrdues en accions navals varen ser importants però molt inferiors al que es podria haver previst en un principi (en total foren destruïts els dos vaixells cuirassats, un creuer pesant, un destructor i almenys set submarins, a banda de diverses unitats lleugeres) i un cop acabada la guerra, el govern del general Franco inicià converses amb Itàlia (que lliurà als «nacionals» durant la guerra quatre destructors, dos submarins i quatre llanxes torpedineres) i Alemanya per tal d'impulsar un ambiciós programa de reconstrucció naval destinat a obtenir per primer cop en l'era moderna la capacitat de domini naval. Un programa que incloïa quatre grans cuirassats del tipus italià «Littorio» amb canons de 381 mm que havien de construir-se a drassanes espanyoles. L'esclat de la Segona Guerra Mundial eliminà la possibilitat d'aplicació d'aquest projecte, que es limità a la modernització d'alguns dels creuers i la construcció d'unitats menors i submarins.

L'aïllament polític de l'exterior amb la conseqüent manca de col·laboració tècnica de l'estranger, va fer que la flota anés reduint el seu potencial progressivament (arribant-se gairebé al nivell més baix de la seva història) en anar donant de baixa les unitats antiquades que no eren substituïdes per manca de recursos, situació que es perllongà fins als anys seixanta, època en què els acords de col·laboració amb els Estats Units aportaren diverses unitats de la Segona Guerra Mundial més o menys modernitzades, entre les quals cal destacar un portaavions d'escorta de la classe «Independence», cinc destructors tipus «Fletcher» i cinc de tipus «Gearing», alguns submarins tipus «Balao», dos transports de càrrega amfíbia tipus «Paul Revere» i tres transports de medis mecanitzats tipus «Terrebone Parish». Tots ells obsolets però encara d'utilitat per a una marina menor.

L'arribada a finals dels anys setanta de l'Estat de Lliure Dret amb la Democràcia i la posterior entrada a l'Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord, activà la col·laboració francesa i especialment la nord-americana, que motivaren la construcció d'unitats navals modernes, entre les que cal destacar les cinc fragates llançamíssils tipus «Baleares» i les corbetes «Super Descubierta» (amb un cost per unitat de més de 15.000 milions de pessetes), a més dels submarins d'origen francès *Daphne* i *Agosta*, dels que encara són en servei quatre unitats de cada tipus.

Donats els compromisos operatius amb l'OTAN i ja més recentment, la flota ha estat equilibrada per a missions d'àmbit més extens que la simple protecció costanera amb l'entrada del portaaeronaus *Príncipe de Asturias*, equipat amb caçabombarders d'enlairament vertical tipus «Harrier» i «Harrier II», que varen demostrar la seva capacitat si són utilitzats contra forces aèries de potencial limitat en les operacions portades a terme per la Royal Navy britànica contra l'Argentina en la guerra de les Malvines el 1982. El portaavions, que disposa també d'helicòpters antisubmarins, és una unitat basada en el projecte SCS (Sea Control Ship) nord-americà. També s'han incorporat tres fragates llançamíssils tipus «Oliver Hazard Perry» o «FFG-7» (conegudes localment com classe «Santa María») i s'ha augmentat la capacitat de patrulla amb la construcció d'unes setze modernes naus de vigilància tipus «Serviola», «Lazaga» i «Barceló».

Enguany l'armada espanyola, equipada amb catorze fragates i corbetes llançamíssils, disposa d'un potencial considerable (superior proporcionalment al que representen avui l'exèrcit de terra o l'aviació), essent equiparable per exemple amb l'armada italiana i essent la quarta flota de l'OTAN, després de les dels Estats Units, Gran Bretanya i França.

Capítol I. CUIRASSATS

De les fragates blindades als *dreadnoughts*

Fragates blindades *Numancia* i *Vitoria*

Amb el desig d'equiparar-se amb la moderna direcció de construcció naval iniciada a França amb el projecte de Dupuy de Lôme que donà com a resultat la construcció al país veí el 1860 de la fragata blindada *Gloire* (a Anglaterra es botava l'any següent la *Warrior*, molt similar), fou construïda entre 1863 i 1865, a la drassana francesa de La Seyne i per encàrrec del govern espanyol, amb un cost de 350.000 lliures esterlines, la fragata blindada *Numancia*.

Poc després, el 1865-67, es construïa una altra unitat similar a Blackwall (Anglaterra), que fou batejada *Vitoria*.

Les dues unitats foren designades originalment com a fragates blindades amb doble propulsió d'hèlix i velam. Posteriorment, i amb la designació de guardacostes cuirassats, es modificarien a La Seyne eliminant el velam, millorant la maquinària i modernitzant l'artilleria, convertint-se durant

Perfil de la ***Numancia,*** *ja sense el velam.*

molts anys en les unitats més potents de què disposava l'Armada.

La *Numancia*, amb un desplaçament de 7.500 tones lleugerament superior a les 7.250 de la *Vitoria*, tenia unes dimensions de 95'6 metres d'eslora, 17 de mànega i 8'1 de calada, molt similars però no coincidents amb els respectius 90'17, 17'34 i 8'6 de la *Vitoria*.

Quant a les altres característiques, la potència de màquines era de 3.700 i 2.500 cavalls vapor respectivament, que donaven 12 i 11 nusos de velocitat màxima. Amb una capacitat de 1.050 tones a les carboneres, la *Numancia* podia recórrer 3.000 milles nàutiques a règim econòmic, mentre que les 890 tones de la *Vitoria* li permetien un viatge ininterromput de 2.400 milles.

Amb una dotació de 590 homes, entre oficials i mariners, la capacitat bèl·lica de la *Numancia* era definida per una potent artilleria disposada a les bandes com en tots els vaixells de l'època, composada per 4 canons Hontoria de 203 mm, 3 Schneidder-Canet de 152 mm, 10 Hontoria de 140 mm, 2 Skoda i 2 Sarmiento de 70 mm, 10 Skoda de 47 mm, 2 metralladores i 2 tubs llançatorpedes. La protecció era oferta per una faixa de ferro que s'estenia 7'35 i 2'25 metres per sobre i sota respectivament de la flotació, amb un gruix variable de 12 a 13 centímetres.

La *Vitoria*, amb una dotació bastant inferior (420 homes), disposava, però, d'un armament molt similar, amb 4 peces Hontoria de 203 mm, 12 Skoda de 152 mm, 2 Sarmiento de 70 mm, 8 Nordenfelt de 57 mm, 4 Skoda de 47 mm, 4 metralladores i 2 tubs llançatorpedes. La protecció era lleugerament superior, amb 7'50 i 2'50 metres d'amplada, i gruix de 14 a 16 centímetres.

La *Numancia* participà, juntament amb les fragates de fusta *Almansa, Blanca, Resolución, Villa de Madrid* i *Berenguela* i la goleta *Vencedora* en el bombardeig de Callao el 2 de maig de 1866, en el qual l'esquadra comandada per l'almirall Méndez Núñez féu front a les fortificacions i naus peruanes d'aquella ciutat, en la guerra que enfrontava els dos països des del 30 de gener d'aquell mateix any. Malgrat que sempre s'ha considerat que una fortificació costanera té grans avantatges en front d'un grup de vaixells, els resultats d'aquesta batalla foren molt favorables a Méndez Núñez, ja que en retirar-se l'esquadra espanyola per manca de municions i sense haver pogut rendir la ciutat, amb dues de les fragates de fusta greument avariades i 194 baixes a la tripulació, dels 215 canons que protegien Callao sols una dotzena quedaven en condicions de continuar el foc, havent perdut els defensors més de 2.000 homes en l'acció.

L'11 d'octubre de 1873 la *Numancia* i la *Vitoria* s'enfrontaren entre elles durant la revolta cantonal. La primera, juntament amb altres unitats, caigué en mans dels revoltats, però mal comandades i pitjor manipulades, es rendiren finalment a les naus governamentals, encapçalades per la *Vitoria* sota el comandament del contraalmirall Lobo.

Les dues fragates van ser, el 1877, els primers vaixells de l'Armada equipats amb enllumenat elèctric.

Aquestes dues unitats eren ja massa antiquades quan la guerra de 1898 contra els Estats Units, i no hi participaren activament, ja que es trobaven en missions de protecció local, a segona línia. La *Vitoria*, que passà a situació de desarmament el 1908, fou donada definitivament de baixa el 1912.

La *Numancia*, però, tingué una vida operativa una mica més llarga, i el 1910 fou nomenada pel Ministeri de Marina Nau Almirall de la Segona Divisió Naval en les operacions realitzades sobre les costes marroquines.

El 1913 se la destinava per asil-escola d'orfes de l'Armada. Tres anys després el vaixell es perdia en naufragi davant les costes portugueses quan era remolcat per a l'esboscassament.

El cuirassat *Pelayo*

El 1884, donada la ja abans comentada manca d'unitats navals importants per defensar les possessions d'ultramar, el Ministeri de Marina encarregava com a primera part d'un ampli programa naval mai no complert totalment, la construcció a «Forges et Chantiers de la Mediterrannée» de Toulon i per un cost (artilleria a part) de 22 milions de pessetes el cuirassat *Pelayo*, que fou botat en aquella drassana el 1887 i que seria el vaixell de guerra més potentment artillat (quant a calibre màxim) de la història de l'Armada espanyola.

Lliurat a la Marina el 9 de setembre de 1888, desplaçava el *Pelayo* 9.733 tones (9.902 a plena càrrega) i presentava unes dimensions de 105'6 metres d'eslora, 20'2 de mànega, 15'5 de puntal i una calada de 7'50 metres.

16 calderes Niclausse, en 4 grups, i 2 màquines verticals Compound donaven al vaixell una potència de 6.800 (8.000 màxim) cavalls, amb velocitat màxima de 15 a 16 nusos.

Les 500 (676 com a màxim) tones de carbó que transportava com a combustible li proporcionaven autonomia variable segons la velocitat de 2.000 a 3.000 milles nàutiques.

L'artilleria principal es composava de peces Hontoria en torres individuals blindades, 2 de 320 mm, una a proa i una altra a popa, i 2 de 280 mm, una a cada costat. La bateria secundària, formada per 12 canons de 120 mm fou substituïda més endavant per un de 160 mm i 9 de 140 mm. L'armament es completava amb 3 Hotchkiss de 57 mm, 13 canons-revòlver de 37 mm, 4 metralladores i 6 tubs llançatorpedes.

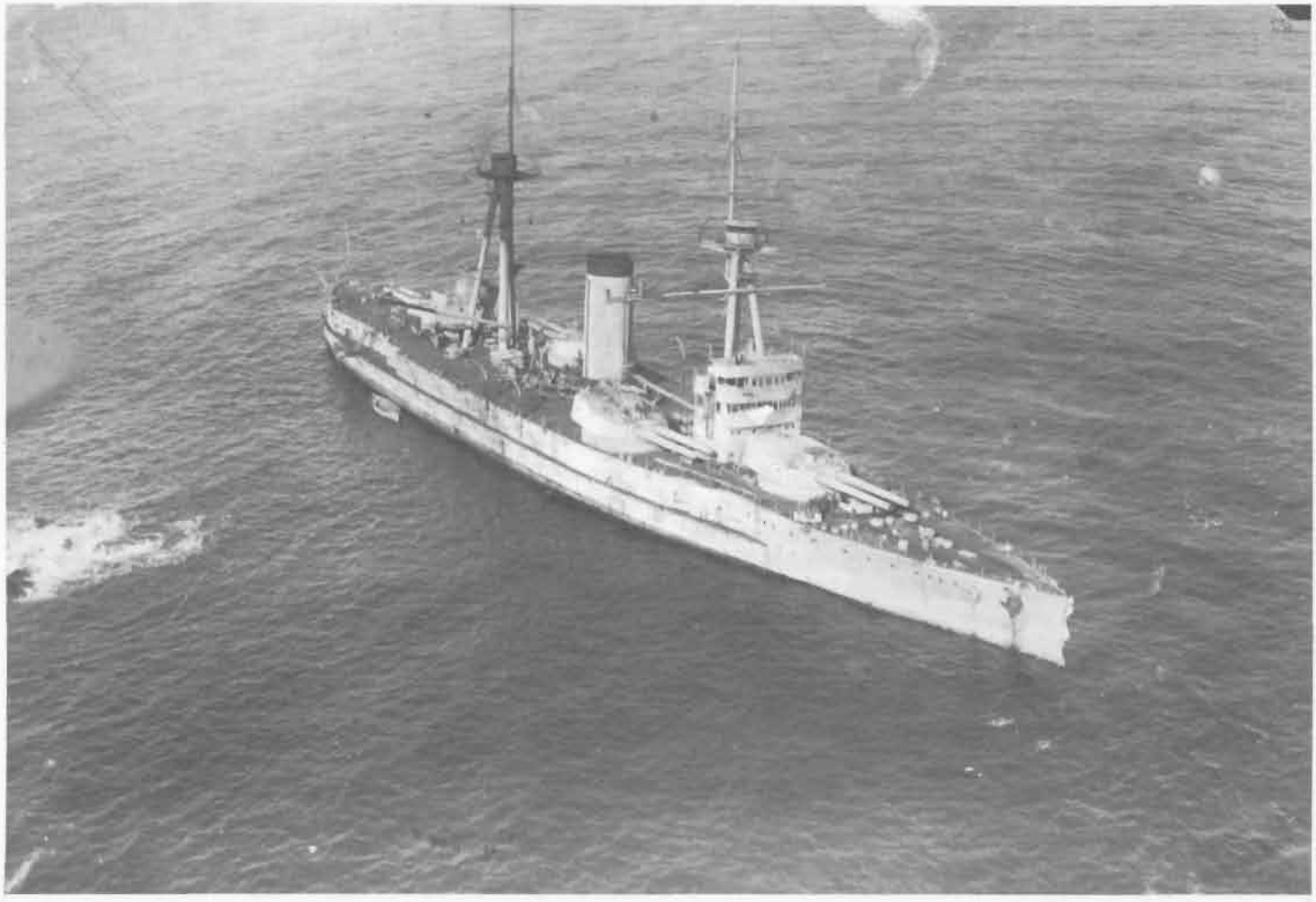
El blindatge de les peces principals tenia un gruix de 40 cm. La bateria de 140 mm disposava d'un reducte central blindat de 15 cm. El casc anava protegit per una faixa lateral d'acer Schneidder de 45 cm de gruix sobre la flotació, amb una amplada mitja de 2'1 i 1'5 metres sobre i sota d'aquella línia.

La tripulació era formada per 621 homes, arribant-se als 700 si la unitat operava com a vaixell insígnia d'una agrupació naval.

Aquest vaixell, arranjat el 1897, ben armat i extraordinàriament cuirassat, era realment l'únic capacitat per enfrontar-se en condicions d'igualtat amb els vaixells de guerra nord-americans el 1898. Amb aquesta finalitat fou reunida una flota formada pel *Pelayo*, el creuer cuirassat *Carlos V* (amb 9.900 tones de desplaçament i 2 canons de 280 mm), 3 caçatorpediners i els transatlàntics artillats *Patriota* de 12.000 tones, *Rápido* de 10.000 tones i *Buenos Aires* de 5.300 tones, que transportaven alguns batallons, tot plegat junt amb altres unitats de la reserva, amb destí a fer front els americans a les Filipines. L'operació fou cancel·lada en trobar dificultats diplomàtiques i ser aturat el contingent naval a Port-Said.

Posteriorment el *Pelayo* va prendre part en la guerra del Rif, bombardejant la costa marroquina el 1909. El novembre de 1912 el cuirassat va patir lleugeres avaries en deformar-se-li les planxes del fons quan el casc fregà els baixos de Llosa d'en Moro a les Balears.

Passà a situació de desarmament el 1923, quan ja es disposava dels tres nous cuirassats de la classe «España», i fou esboscassat el 1925.

L'España embarrancat. (Foto Arxiu A.E.C.C., Premià de Mar.)

Els cuirassats *España, Alfonso XII i Jaime I*

Com indica encertadament Alfredo Aguilera en la seva excel·lent obra (vegeu la bibliografia), l'experiència obtinguda a partir de la batalla de Tsushima (1905) entre Japó i Rússia pel control de Port-Arthur, inspirà els britànics per dissenyar un nou i revolucionari tipus de vaixell principal que s'anomenaria *dreadnought* («sense témer res o ningú»), que es basava en una disposició monocalibre de l'artilleria principal del cuirassat amb possibilitat d'obrir foc per les bandes amb totes les peces mitjançant la instal·lació de torres mòbils amb dos, tres o quatre canons cadascuna.

Amb aquesta directriu i en aplicació del pla de reconstrucció de l'armada de Maura-Ferrándiz després del desastre colonial de 1898, s'ordenava el 1908 la construcció de tres cuirassats tipus *dreadnought* «reduït» a les drassanes de la nova «Sociedad Española de Construcción Naval» situades a El Ferrol.

Després de rebre la quilla el 1909, 1910 i 1912, es botaven respectivament l'*España, Alfonso XII* i *Jaime I* el 5 de febrer de 1912, el 7 de maig de 1913 i el 21 de setembre de 1914. La manca de subministraments arran de la guerra de 1914-18 retardà l'entrada en servei de la tercera unitat fins que va rebre l'artilleria principal el 1921.

Aquests tres idèntics cuirassats foren les naus més potents de l'armada espanyola en tota l'època del canó; tripulats per 854 homes, desplaçaven 15.452 tones estàndard i 16.400 a plena càrrega. L'eslora tenia un total de 139'90 metres, la mànega 24, el puntal 12'74, i tenien una calada de 7'70 metres.

12 calderes Yarrow i turbines Parsons activaven 4 hèlices amb una potència natural d'11.270 cavalls i 20.000 a tir forçat, per a una velocitat màxima de 19'5 nusos, arribant-se en proves als 21.582 cavalls i 20'36 nusos. 900 tones de carbó (1.850 com a màxim) els proporcionaven una autonomia de 5.000 milles nàutiques a 10 nusos de velocitat i 3.000 milles a 17 nusos.

L'artilleria principal era formada per 8 canons Vickers de 305 mm instal·lats en 4 torres de 2 canons, 2 a proa i 2 a popa; les dels extrems eren centrades i les anteriors desplaçades una a babord i l'altra a estribord. La bateria secundària, també Vickers, la formaven 20 peces de 101'6 mm en compartiments blindats individuals als costats del vaixell, 10 per banda. Dos antiaeris de 76'2 mm, 2 canons lleugers de 47 mm i 8 metralladores «Maxim» completaven l'armament. No disposaven de llançatorpedes.

Com a blindatge tenien una faixa lateral de gruix variable que oscil·lava entre 50'8 i 254 mm. A la coberta n'hi havia de 2'5 a 5 cm (15 a la coberta baixa) de protecció. De 20 a 25 cm de blindatge protegien les torres de l'artilleria principal i la torre de comandament. Els canons de 101'6 disposaven d'una protecció formada per planxes de 7'5 cm de gruix.

El conjunt de 3 unitats va durar realment poc, ja que durant les campanyes del Marroc el primer de la sèrie, l'*España*, es va perdre per embarrancament davant el cap de Tres Forques quan venia de Màlaga després de fer carbó.

Posteriorment, el 1924, seria abordat el *Jaime I* pel mercant italià *Grass;* foren necessaris treballs de reparació de les importants avaries a les drassanes de Pola.

L'*Alfonso XII* i el *Jaime I*, ja restaurat, prengueren part en les operacions del desembarcament d'Alhucemas de 1925, rebent el primer diversos impactes d'artilleria de campanya nord-africana, sense massa desperfectes.

Amb l'arribada de la República, l'*Alfonso XII* fou rebatejat *España*. En la guerra civil aquesta unitat, molt envellida i poc operativa, fou utilitzada pels «nacionals» per imposar el bloqueig marítim a la costa del Cantàbric. Es va perdre en xocar amb una mina el 30 d'abril de 1937 davant de Santander.

El *Jaime I*, que es mantingué fidel al govern de la República en ser aniquilat el comandament a mans de la marineria, fou clarament infrautilitzat per la inexperiència dels seus nous comandants. La unitat participà juntament amb el creuer lleuger *Libertad* en el desembarcament governamental realitzat per recuperar Mallorca. De seguida es convertí en objectiu principal dels «nacionals», i fou víctima de successius danys provinents de diversos atacs aeris d'hidroavions del cos d'Aviació Naval primer, i de la Legió Còndor després (amb pilots alemanys i transports Junkers Ju-52 habilitats per al bombardeig), fins que després d'uns impactes de bombes d'aviació rebuts prop d'Almeria es perdia per explosions internes a la rada de Cartagena el 17 de juny de 1937.

A partir del tractat de Washington de 1921-22 sestabliren les directrius per a la construcció del que en podríem anomenar cuirassats «Super-Dreadnought», vaixells que portarien més endavant part important del pes de les batalles navals produïdes en el decurs de la Segona Guerra Mundial. Amb un desplaçament de 25.000 a 55.000 tones i artilleria principal de 356, 381 i 406 mm, aquests monstres del mar representaven un repte industrial que només les grans potències podien afrontar amb més o menys èxit. Les marines de països menys desenvolupats o potències de segon ordre com Espanya, Argentina, Brasil, Xile o Xina, van quedar així encara molt més allunyades en la diferència de «tonatge» global de la flota que hi havia habitualment a primers de segle quan imperaven els petits cuirassats amb artilleria principal de calibre diversificat.

JORDI CORBELLA I SALA

Proper capítol: Creuers.

BIBLIOGRAFIA:

AGUILERA, Alfredo i ELIAS, Vicente, *Buques de Guerra Españoles, 1885-1971*, Ed. San Martín, Madrid, 1979.

CUEVAS TORRES, Alberto, *Historia de la Marina de Guerra Española*, Ed. Mitre, Barcelona, 1984.

MARTÍNEZ HIDALGO, José Maria, *Enciclopedia General del Mar*, Ediciones Garriga, S. A., Barcelona, 1982.

MOORE, John, *Jane's fighting ships of world war I*, Studio Editions, Londres, 1990.

MOORE, John, *Jane's fighting ships of world war II*, Bracken Books, Londres, 1989.

EXPOSICIÓ

EL FI DE SEGLE A VILASSAR DE MAR

DEL 9 DE MAIG AL 16 DE JUNY

Exposició on es mostrarà patrimoni significatiu de les activitats culturals i la vida de Vilassar de Mar en el període comprès entre l'Exposició Universal de Barcelona de 1888 i l'Exposició Internacional de 1929.

La imatge que configura el patrimoni arquitectònic i urbanístic de Vilassar de Mar en aquest període quedarà reflectida amb la confecció d'un catàleg del ferro forjat aplicat a l'arquitectura.

